

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.01>

This publication was made with the funds of a joint Grant of EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Олена БОНДАРЕВА

«Українська драматургія
повномасштабної війни»:
концепція програми для дисципліни
вільного вибору студентів

OLENA BONDAREVA. «Ukrainian dramaturgy of a full-scale war»: the concept of the program for the discipline of free choice of students. *The concept of a discipline program of the free choice of students who are interested in modern Ukrainian military drama is proposed. The creative potential of modern dramatic texts is taken into account, which allows organizing various activities and group work of students, as well as working with traumas, post-traumas and war flashbacks.*

Keywords: war; drama; anthology; trauma; discourses.

1. Вступ

Світ сьогодні знає про український опір повномасштабній російській агресії багато в чому і через сучасну українську драму – це не є лише фігура мовлення, це реальний стан речей. Адже до людей у багатьох країнах світу Україна вже два роки звертається

Отримано 19.02.2024
Рецензовано 24.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 26.02.2024
Прийнято до друку 28.02.2024

наративами своєї драматургії про війну, п'єси про яку перекладено багатьма мовами як на європейському континенті, так і поза його межами. Практично на всіх континентах постійно відбуваються сценічні читання за п'єсами українських драматургів, уже є достатня кількість закордонних вистав, і у такий спосіб глядачі різних країн емоційно долучені до того жахливого і водночас героїчного досвіду, який українці переживають у війні за право мати свою ідентичність, жити у власній країні, говорити своєю мовою і взагалі бути собою. Тут можна вести мову про такі проекти промоції української драми за кордоном, як «ДрамПост» (Національний Центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса), «Мистецький штаб» (Центр Івана Миколайчука), «Читання української драматургії про війну» (ProEnglish Theatre), але головним промоційним майданчиком є започатковані Джоном Фрідманом «Світові читання сучасної української драми» з театральними та видавничими активностями у багатьох країнах. Ми ніколи не мали такої шаленої кількості оперативних драматургічних текстів усередині нашої культури, які були би присвячені одній темі і створювалися у такому стислому часі, – очевидно, що повномасштабна російська агресія суттєво трансформувала оперативні творчі пріоритети багатьох українських митців, і драматурги тут не є винятком.

Для того, аби студенти могли вивчати сучасну українську драматургію про війну, важливим аспектом є доступність джерел, тому у створенні програми важливо орієнтуватися та художні тексти і корпуси текстів, з якими можна знайомитися онлайн, що враховано у програмі, яку я пропоную. Також охоче поділюся своїми попередніми публікаціями, присвяченими українській драматургії війни, аби викладачі мали базовий матеріал для підготовки лекцій. Оскільки зараз є дуже багато текстів, придатних для експромтних рольових читань, студентам може бути цікаво робити міні-вистави, і це сприятиме організації їх командної взаємодії у процесі спільної роботи над художніми текстами або проектами їх інтерпретації.

2. Особливості української драматургії періоду повномасштабної російської агресії

Актуальні суспільні дискурси зарубіжних драматургічних текстів про різні війни ХХ століття, присутні в новітніх українських перекладах, – це пам'ять та її перипетії, особливо гострі, коли штучно переривається родова пам'ять; посттоталітарна травма

у різних модифікаціях; стратегія мовчання та її виклики; топос бездомності; державні і національні колапси у період війни; зрештою, трансформації ідентичностей у глобалізованому світі, у тому числі внаслідок війни. З такими текстами можна ознайомитися завдяки проекту «Колекція театральна» Видавництва Анетти Антоненко, де війні присвячено окремі книжкові видання «Свято заліза» аргентинського драматурга Роберто Арльта [3], «П'ятдесятниця» британського автора Девіда Едгара [30], «Пожежі» франко-канадійця ліванського походження Важді Муавада [38], «Боснійські драми» хорватського драматурга Слободана Шнайдера [44]. Певну проекцію війни, точніше, її тривожне передчуття знаходимо у «Печері філософів» польського драматурга Збігнева Герберта [27]. Чому для нас важливі ці контексти? Тому, що читання сучасної української драми про війну вже понад рік відбуваються на різних континентах, відповідно, українським драматургам варто орієнтуватися у трендах. Усі ці видання є у форматах електронних книжок, тому в якості широкого контексту для української драматургії війни я рекомендую саме їх. У «Колекції театральній» окремими книжками маємо і два видання з сучасними українськими п'єсами про війну – «Погані дороги» Наталки Ворожбит [26] та «Мобільні хвилі буття, або Verbum caro factum est» Володимира Рафеєнка [41], з якими також можна познайомитися у форматі електронних книжок.

Ті, хто має можливість за нинішніх умов працювати з паперовими книжками, можуть взяти до уваги і книжкові драматургічні антології Національного центру театального мистецтва імені Леся Курбаса «Майдан. До і після» [35], «Лабіринт із криги і вогню» [33], «Часо&Простір» [43], де варто познайомитися із текстами Надії Марчук «Вертеп-2015», Ігоря Юзюка «До-дієз шостої октави» та «Ой, Дніпро, Дніпро», Олега Миколайчука «Каштан і Конвалія», і ще антологію «8. Українська нова драма» [47], яка включає тексти, створені під час драматургічної лабораторії «Тиждень. DRAMLAB/PRO» влітку 2021 р.: тут нас цікавитиме п'єса Пьотра Армяновські «Спецоперація». Окремими книжками також видано збірку Дмитра Корчинського «Три п'єси» [32], до якої включено драматургічні тексти «Посттравматична рапсодія», «Взводний опорний пункт», «Віденська кава», п'єсу Сергія Жадана «Хлібне перемир'я» [31], сценарій Олени Пономаревої і Даріо Фертіліо «Люди і кіборги» [42],

артбук із п'есою Олега Михайлова «Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни» [37].

Вивчаючи драматургію війни, обов'язково варто наголосити на важливості для українських драматургів у висвітленні її травм і флешбеків не стільки індивідуального авторського «Я», скільки колективного голосу, відтак у курсі основну увагу буде приділено саме драматургічним антологіям, у яких зібрано п'еси про війну. Також врахуємо, що суттєво змінився сам театр, оформилися нові його формати (театр в укритті, театр біженців, театр переселенців), мобільними та оперативними стали форми оприлюднення актуальних та животрепетних текстів (переважно сценічні читання, з мінімальною долею режисури та сценічної гри акторів), будь-які активності у просторі театру стали сприйматися як колективна психотерапія.

Назвемо українських драматургів, хто долучився до збройного захисту України і на етапі АТО/ООС, і від початку повномасштабного вторгнення. Це Андрій Іванюк (Andy Iva), Дмитро Корчинський, Максим Курочкін, Валерій Пузік, Володимир Сурай, Галина Лютікова, Олексій Доричевський, Євген Степаненко, Дмитро Мамчур. Відтак ми вже маємо і сучасну комбатантську драматургію («Посттравматична рапсодія» та «Взводний опорний пункт» Дмитра Корчинського, «Зошит війни» Валерія Пузіка, «Я, дім та інші речі» Володимира Сурая, «Три спроби покращити побут» Максима Курочкіна тощо).

У зв'язку із необхідністю оперативно карбувати події, відчуття і свідчення чимало драматургічних текстів втрачають ознаки власне п'еси як літературного жанрового різновиду із певною формальною структурою, тож у багатьох випадках йдеться про «тексти» або «висловлювання»: при цьому багато що може втрачатися у художності на користь фіксації моменту та вловлення емоції.

Суттєво урізноманітнюють роботу з п'есами ознайомлення з аудіо- та відеопродуктами, які вже створені за сучасними драматургічними текстами про війну: наприклад, можна скористатися порталом «Аудіосцена Театру Лесі» [4], де у професійній режисурі та акторському виконанні доступні радіоверсії п'ес «Повітряна тривога» Дена Гуменного, «Я, війна і пластикова граната» Ніни Захоженко, «Моя мама зіграла в російську рулетку» Людмили Тимошенко, «Садити яблуні» Ірини Гарець, «Як говорити з мертвими» Анастасії Косодій: такий формат запропоновано Львівським академічним драматичним театром імені Лесі Українки. Відкриття

та прем'єра Аудіосцени відбулися 1 березня 2023 р., тож, можливо, там і надалі будуть з'являтися озвучування нових п'єс про війну. Аудіоверсії названих п'єс доступні як подкасти на самому порталі, а також на Spotify, YouTube, Google Podcast, Apple Podcast.

Окрім цього, у відкритому доступі також є відеоверсії триденних сценічних читань «Драма панорама 2023» від проекту «Шоукейс української драматургії» [45], продубльовані також проектом «OpenTheatre» [49], де можна ознайомитися з відеозаписами сценічних читань та фаховим обговоренням п'єс, що стали переможцями кількох драматургічних конкурсів в Україні та Європі 2023 р.

3. Орієнтовна програма дисципліни за вільним вибором студентів «Українська драматургія повномасштабної війни»

Дисципліна «Українська драматургія повномасштабної війни» концептуально бачиться як навчальний курс, розрахований на 4 кредити, 3 змістових модулі, 16 годин лекцій, 16 годин семінарських занять, 6 годин поточних модульних робіт, 4 години підсумкового модульного контролю, 76 годин самостійної роботи, яка передбачає читання художніх текстів, прослуховування аудіо, перегляд відео, знайомство з відгуками про п'єси, сценічні читання, вистави, за можливості відвідини вистав або інших подій, підготовку проєктів.

Пропоную наступний тематичний план дисципліни.

Модуль 1. Драматургічні версії війни 2014-2021 рр.

Лекція 1. Українська драматургія війни 2014-2021 рр.: проблематика, наративи, дискусійні зони.

Коло українських драматургів, які працювали з проблемами нової російської агресії проти України від 2014 р. Зв'язок Майдану 2013-2014 рр. з українським опором агресорові. Несприйняття Майдану українськими драматургами, які продовжили співпрацю з росіянами після 2014 р. Відтворення драматургами українських або російських версій війни. Оптика війни як персонального вибору, що стосується кожного українця, або як далекого і незрозумілого громадянського конфлікту. Перші спроби створення нового героїчного міфу – імперсонального («Каштан і Конвалія» Олега Миколайчука), персонального («ОТВЕТКА@UA» Неди Нежданой, «До-дієз шостої октави» Ігоря Юзюка) або колективного («Люди і кіборги» Олени Пономаревої та Даріо Фертіліо).

Семінар 1. Створення нового українського пантеону воїнів-захисників: «OTVETKA@UA» Неди Нежданої, «Люди і кіборги» Олени Пономаревої та Даріо Фертіліо.

Нові драматургічні підходи до створення героїчної біографії митця у п'єсі Неди Нежданої «OTVETKA@UA». Специфіка та міфопоетика образу Василя Сліпака, обігравання позивного «Міф». Експеримент з біографією як каркасом для інших драматургічних стратегій – підміни протагоніста, маскулінності, неоміфологізму, авторського голосу, вписування героя у нові реалії гібридної війни і свідомого тиражування протагоніста тощо. Метафора «кіборги» як новий знак війни ХХІ століття у сценарії «Люди і кіборги» Олени Пономаревої та Даріо Фертіліо: тілесне втілення громадянської самоідентифікації у горнилі війни, редукція емоційної сфери як жорсткий контроль над емоціями в екстремальних умовах, зв'язок з образами український повстанців та робота архетипної пам'яті про українське козацтво. Драматургічний текст як дискурс про імперсональних героїв = нового колективного Героя. Українська поезія про війну у драматургічному тексті «Люди і кіборги».

Лекція 2. Різні драматургічні інтерпретації війни на Донбасі.

Провідні художні стратегії опрацювання образів людей з Донбасу на тлі війни у текстах українських драматургів. Загальне текстове плато і знакові твори. Розгортання антиукраїнського нарративу «зрозуміти і пробачити» у п'єсі Дена та Яни Гуменних «Дочке Маше купил велосипед»: розмивання меж добра і зла, виставляння ката жертвою, драматургічний голос як рупор деструкції власне української ідентичності. Переведення російської військової агресії у площину суто внутрішнього українського протистояння у драмі «Погані дороги» Наталки Ворожбит: на чиєму боці симпатії та антипатії авторки? Як показано українських воїнів? Вогняна пастка для персонажів у «Хлібному перемир'ї» Сергія Жадана: неспроможність ошуканих пропагандою людей визначитися, хто для них «наші», а хто «чужі». Презентація цінностей проукраїнських мешканців Донбасу у п'єсі «Кицька на спогад про темінь» Неди Нежданої: участь протагоністки у Революції на граніті, а її сина у Революції Гідності, транспоколінневий досвід опору української родини на Донбасі, зображення Донбасу як споконвічно «своєї», а не ментально «чужої» землі. Незримий внутрішній діалог цих чотирьох майже одночасно створених драматургічних текстів.

Семінар 2. Проблеми української/неукраїнської ідентичності: «Погані дороги» Наталки Ворожбит, «Хлібне перемир'я» Сергія Жадана, «Кицька на спогад про темінь» Неди Нежданої.

Негативні образи українських воїнів, співчуття до Сепаратиста та його «виправдання», відсутність росіян як образів агресора у «Поганих дорогах» Наталки Ворожбит. Повна втрата орієнтирів як втрата ідентичності у «Хлібному перемир'ї» Сергія Жадана: фронтирний дискурс, застрягання персонажів між епохами і країнами, промовляння в них різних пам'ятей, перетворення колись родючої землі на «сіру зону», на резервацію, позбавлену майбутнього. Роль ліричного голосу Автора у п'єсі, подвійне семантичне кодування фрагментів для авторського Голосу. Позиція індивідуального опору агресії у драмі «Кицька на спогад про темінь» Неди Нежданої: особистісне ставлення авторки п'єси до травми Донбасу, проблема «несправжньої незалежності» України, демаркаційні кордони ідентичності, ментальна окупація, «безвихідь Бога», опозиція «жива» земля / «мертві» території.

Модульна контрольна робота 1. Читацький відгук на одну із розглянутих п'єс.

Модуль 2. Рецепція війни-2022 як колективний текст.

Лекція 3. Час антологій – паперових та віртуальних.

Перші спроби антологізації новітніх драматургічних текстів про війну – антології «Майдан. До і після» та «Лабіринт із криги та вогню». Загальна байдужість української драматургії та українського театру до дискурсу війни упродовж 2014-2021 рр. Швидке створення великої кількості віртуальних драматургічних колекцій про війну навесні 2022 р., особливості таких ресурсів (віртуальна антологія «Неназвана війна» Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса [40], кластер «Війна. WAR» на ресурсі «Драматург» Володимира Сердюка [29], віртуальні збірки п'єс «Війна. 24 лютого 2022» [24] та «Без них» [5] на веб-порталі «UKRDRAMACHUB», проєкт «Антологія 24» [2], віртуальна територія «Ukrainian Drama Translations» [50], віртуальний архів «7 п'єс, створених в рамках IV Лабораторії драматургії НСТДУ (2023)» [46]). Книжкові драматургічні антології про війну, видані в Україні («Антологія 24» [1], «Неназвана війна» [39], «Драма Панорама 2023» [28], драматургічний сегмент у різножанровій антології ««Вічність трива цей день...». Художні хроніки війни» [25]). Інтерес до антоло-

гійних видань українських п'єс про війну за кордоном, специфіка англомовної антології українських п'єс про війну «A Dictionary of emotions in a time of War» [48].

Семінар 3. Групова робота: презентація драматургічних антологій про війну.

Кожній групі пропонується обрати одну із доступних віртуальних або книжкових антологій із п'єсами про війну та креативно презентувати її авторів і тексти.

Лекція 4. Антологія 24: історія створення, «висловлювання» як новий формат драматургічного тексту.

Оперативна і креативна реакція українського драматургічного середовища на початок повномасштабної агресії, формат антології як метатексту «швидкого реагування» та перетворення індивідуальних переживань на колективний досвід. Креативна команда проекту. Відповідь на запити закордонної культурної спільноти. Творчий конкурс від платформи Parade-fest, свідоме настанове на будь-які «тексти» – щоденники, есеї, польові нотатки, «висловлювання» тощо. Колажні читання текстів антології у різних креативних просторах.

Семінар 4. Сприйняття війни здалеку та зблизка: «Садити яблуні» Ірини Гарець, «Я, війна і пластикова граната» Ніни Захоженко.

Відчуття провини українцями в тилу, метафора вирощування нового саду, важливість індивідуального голосу кожного українця, оманливе «віддалене» переживання війни, невідворотна травмованість її подіями у п'єсі «Садити яблуні» Ірини Гарець. Миттєве дорослішання дітей і молоді, неможливість говорити про пережите, активація мови соціальних мереж як нової форми драматургічного висловлювання у тексті «Я, війна і пластикова граната» Ніни Захоженко. Монолог і хроніка з соціальних мереж – жанрові утворення, кваліфіковані як драматургія.

Лекція 5. Антологія «Неназвана війна»: особливості внутрішньої структури, провідні дискурси.

Структура антології як великої метап'єси – з Прологом, Епілогом та окремими діями. Провідні проблемно-тематичні дискурси: передчуття війни, перші емоції після вторгнення, жіночий простір війни, погляд на війну очима тварин, тонка межа між земним життям і потойбічним світом, трагедія українського Маріуполя. Художні властивості драматургічних текстів від професійних драматургів з великим творчим досвідом і театральних професіоналів.

Особливі коди театру у метатексті антології (персонажі – Актор, Співачка, Музикант, Трубач, повсюдний театральний інтертекст, сприйняття подій як розіграної вистави). Драматургічне осмислення місць сили та опору і місць пам'яті.

Семінар 5. Місця спротиву та місця пам'яті: «Борщ. Рецепт виживання моєї прабабці» Марини Смілянець, «Море залишиться» Олега Михайлова.

Борщ як культурний код транспоколінневої пам'яті українців і як форма їх антиколоніального опору, попередній травматичний досвід українських родин, трагічні свідчення людей з Київщини та Чернігівщини у п'єсі «Борщ. Рецепт виживання моєї прабабці» Марини Смілянець. Функція «хвостатого наратора» Тяпи. Особливий естетичний потенціал драми для лялькового театру, «лялькові» метафори війни на тлі мертвого Міста у п'єсі-притчі Олега Михайлова «Море залишиться».

Лекція 6. Прощання з «руським міром»: віртуальна антологія «Без них».

Чому для цього проекту важливим є публічне прощання з росіянами та російською культурою? Чи є демонстративна «антиросійськість», покликана до життя зовнішніми обставинами та суспільною кон'юнктурою, ознакою «українськості» драматургічних текстів? Драматургічна антологія як кураторський проект. Метафора «препарування кадавра». Спільна оповідна рамка, в якій раніше лояльні до Росії драматурги виступають свідками і фіксерами її чисельних злочинів проти України та українців і хочуть засвідчити, що починають розуміти справжню природу цих злочинів. Внутрішня дискусія між текстами антології.

Семінар 6. Токсичність російської культури: «Текст про росіян» Олени Гапеевої, «Snuff» Андрія Бондаренка.

Трансформація ставлення до «хороших росіян» у «Тексті про росіян» Олени Гапеевої. Добровільне перебування у внутрішній тюрмі та добровільне зречення від неї у п'єсі «Snuff» Андрія Бондаренка. Імперська природа російської зверхності до українців та імперська сутність російської культури в обох п'єсах, різні способи їх драматургічного опрацювання та символічного прощання з ними. Інші сюжети подолання колоніальної свідомості.

Лекція 7. Мультипроект «Драма Панорама 2023»: тексти та шлях до спільноти.

Показова тенденція перемоги у різних драматургічних конкурсах («Драма.УА», «Тиждень актуальної п'єси», «Липневий мед», «Aurora» (Польща), «Reboot Festival» (Велика Британія)) саме п'єс про війну. Інституційна підтримка проекту «Драма Панорама» (Стабілізаційний фонд культури та освіти МЗС Німеччини, Goethe-Institut Ukraine, харківський Театр на Жуках), формати його активної промоції (триденні читання Драма спринт «Жива антологія», трансляція їх в онлайн-режимі одночасно на кількох платформах – таких як Open Theatre, Театр Драматургів, НСТДУ, Укрдрамахаб, Шоукейс української драматургії, Драма. УА, Тиждень актуальної п'єси; доступність записів подій онлайн через пошук в інтернеті). Започаткування нового принципу формування щорічної драматургічної антології нових п'єс як ТОП-10 року. Доцільність/недоцільність російськомовних текстів в українській драматургічній антології через 2 роки після повномасштабного російського вторгнення.

Семінар 7. Сповіді жінок-біженок: «Хроніки евакуйованого тіла і загубленої душі» Анни Галас, «Марафон «російська рулетка»» Катерини Пенькової.

Ці п'єси варто аналізувати як окремо, так і в порівнянні, адже у п'єсі Анни Галас йдеться про жінку, яка добровільно евакуює своїх дітей спочатку на захід України, а потім у безпечну європейську країну, а протагоністка Катерини Пенькової проживає у своєму місті осаду і знищення Маріуполя, а потім, повністю втративши дім, живе з дітьми як біженка у Варшаві. Тому несхожі долі українських жінок-біженок актуалізують спільні семантичні реєстри: тимчасову або остаточну втрату дому, емоційне вигорання, життя у чужому просторі, флешбеки війни у відносній безпеці. Також можна порівняти дві версії сценічних читань обох текстів та вийти на ширшу розмову про вимушений статус українських біженок і зумовлені ним індивідуальні та колективні травми.

Модульна контрольна робота 2. Драматургічна антологія як метатекст (на прикладі будь-якої з проаналізованих антологій).

Модуль 3. Як говорити про війну з дітьми?

Лекція 8. Драматургічний дискурс про війну для дітей і підлітків.

П'єси про війну для дитячої та підліткової аудиторії в інтерактивних лонглистах номінації «П'єси для дітей» на порталі

UKRDRAMAHUB, окремих дитячо-підлітковий лонг 2023 р. [34], до якого включені п'єси про війну, створені торік. Дитячо-підліткові п'єси про війну на ресурсах «Неназвана війна», «Антологія 24», «Війна 24 лютого 2022», «Митниця. Нова режисюра 2023» [36] або безпосередньо у бібліотеці UKRDRAMAHUB. Харківський феномен дитячої драматургії про війну – «Два скетчі про війну» Юліти Ран [2] та «Жираф Монс» Олега Михайлова [37].

Семинар 8. Драматургія як робота з травмами дітей: «Коти-біженці» Марини Смілянець та Людмили Тимошенко, «Смак сонця» Олександра Вітра.

Органічність світу людей і тварин, специфіка перенесення наративної оптики на тварин. Тварини як активні учасники українського опору агресії, яскраві емоційні наратори або протагоністи. Художнє письмо як екокритична система. Дитячий театр про війну як колективна арттерапія.

Модульна контрольна робота 3. Есе «Що про війну можна говорити дітям і як з ними про це говорити?».

Підсумковий модульний контроль доцільно організувати як публічну презентацію проєктів – індивідуальних або групових.

Пропоную викладачам і студентам скористатися моїми міркуваннями про сучасну драматургію війни у публікаціях, які мають відкритий доступ [6-23], адже публікацій про запропоновані у програмі тексти і дискурси поки насправду небагато, і може відчуватися брак літературно-критичного і теоретичного матеріалу.

Як можна варіювати програму? По-перше, заміною будь-якої теми всередині другого модуля та зміщенням акцентів на вивчення іншого корпусу текстів. По-друге, весь другий модуль можна організувати не довкола окремих антологічних проєктів, а довкола запропонованих у них дискурсів – жіночої оптики війни, проникності між вимірами життя і смерті, військової урбаністики, еміграції, героїчних вчинків негероїчних персонажів, протиставлення українського світу як осередку життя та російської матриці тотальної смерті (дискурси можуть бути набагато ширшими, залежно від компетентності викладача та зацікавленень або фахових уподобань студентів різних освітніх програм, адже художніх текстів для будь-якого формату більш як достатньо). Зрештою, на семінарські заняття можна винести інші тексти із запропонованих антологій.

4. Висновки

Наявні у відкритому доступі численні тексти сучасних українських драматургів про повномасштабну агресію росіян проти України можуть бути цікавим матеріалом не лише для прочитання, але і для обговорень, роботи з травмами, посттравмами та флешбеками війни, дискусій про нашу нову громадянську ідентичність та спільної творчої діяльності у рамках окремого структурованого курсу, який можна зробити цікавим і корисним для українських студентів, які живуть і навчаються у війні.

References:

1. Антологія 24. Львів: ФОП Леонова Анастасія Романівна, 2022. 446 с.
2. Антологія 24. URL: <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>
3. Арльт Р. Свято заліза. П'єса на три дії / Пер. з іспанськ. С.Борщевського. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 96 с.
4. Аудіосцена театру Лесі. URL: <https://teatrlesi.lviv.ua/event/audioscena-teatru-lesi/>
5. Без них. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/bez-nykh>
6. Бондарева О. «Антологія 24»: нові драматургічні практики в осмисленні війни. Культурно-мистецькі практики: світовий та український контекст: Наукова монографія. Рига: «Baltija Publishing», 2023. С.17-31.
7. Бондарева О. Війна за ідентичність, або проговорювання і прийняття себе у п'єсі Неди Нежданой «Кицька на спогад про темінь». *Курбасівські читання*. № 17. Київ: НЦТМ ім. Л.Курбаса, 2022. С.102-127.
8. Бондарева О. Війна, пам'ять, травма, театр у п'єсі Олександра Вітра «Несподівано тихо». *Південний архів. Філологічні науки*, Збірник наукових праць. Випуск ХСІІ. Херсон: ХДУ, 2023. С.6-16.
9. Бондарева О. Віртуальна драматургічна антологія «Неназвана війна» Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса: нове художнє слово про війну. Тенденції розвитку філологічної освіти в добу цифровізації: європейський та національний контексти : Наукова монографія. Рига: «Baltija Publishing», 2023. С.107-130.
10. Бондарева О. Дискурс війни у відкритій антології сучасної драматургії «Колекція театральна» Видавництва Анетти Антоненко. Мова та культура у просторі новітніх технологій: проблеми сучасної комунікації: матеріали VI Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 23 березня 2023 р. / Національний авіаційний університет, факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, кафедра української мови та культури. За заг. ред. С. В. Литвинської, А. В. Сібрук. Київ: Талком, 2023. С.16-20.
11. Бондарева О. Дослідження української драматургії про війну-2022: Проблеми і перспективи. Матеріали Міжнародної науково-практичної

- конференції «Пріоритетні напрями філологічних, лінгводидактичних і соціальнокомунікаційних досліджень». Херсон: Херсонський державний університет, 2022. С.144-149.
12. Бондарева О. Драматургічна візія понівеченої ідентичності у п'єсі Сергія Жадана «Хлібне перемир'я». *Південний архів. Філологічні науки*, Збірник наукових праць. Випуск LXXXVI. Херсон: ХДУ, 2021. С.6-16.
 13. Бондарева О. Драматургічний дискурс війни в оптиці українських «котятчих» сюжетів: екокритика, ментальні матриці, «кототерапія», тотемний код. *International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia*, 2023. P.200-215.
 14. Бондарева О. Електронні ресурси сучасних українських п'єс про війну: читаємо, ставимо, обговорюємо. «*Філологічні діалоги*»: збірник наукових праць. На пошану Олександра Зарудняка (до 100-річчя від дня народження). Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2022. Вип. 9. С.28-33.
 15. Бондарева О. «Закрите небо» Неди Нежданой: війна, пам'ять, травматичний жіночий досвід, усвідомлена деколоніальність. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2023. № 21. С.14-25.
 16. Бондарева О. Ландшафти і топо́си війни у сучасній українській драматургії. Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27-28 квітня 2023 року. Черкаси: Видавець Юлія Чабаненко, 2023. С. 55-72.
 17. Бондарева О. Маріупольська драма: меморативні практики, свідчення, ідентичність, театральний код. *Вісник МДУ. Серія: Філологія*. 2023. Вип. 28. С. 32-57.
 18. Бондарева О. Митець як воїн: нові героїко-міфологічні модули біографізму у п'єсі Неди Нежданой «ОТВЕТКА@UA». *Південний архів. Філологічні науки*, Збірник наукових праць. Випуск LXXXIX. Херсон: ХДУ, 2022. С.6-14.
 19. Бондарева О. Місто Марії: Маріупольський дискурс української драматургії 2022-2023 років. «Літати небом. Жити на Землі. Геопоетичні стратегії сучасних літературознавчих досліджень»: матеріали міжнародної наукової конференції (28–29.09.2023р.) / [ред.кол. О. П. Новик, О. Д. Харлан]. Бердянськ : БДПУ, 2023. С.34-38.
 20. Бондарева О. оСМИСЛИти ВІЙНу. Неназвана війна: Антологія актуальної української драми / Упоряд. О.Миколайчук, Н.Мірошніченко. НЦТМ ім. Л.Курбаса. Київ: Світ знань. 2023. С.9-30.
 21. Бондарева О. Сучасна українська military-драма. *Кіно-Театр*. № 4/2023. С. 8-10.
 22. Бондарева О. Сучасний драматургічний текст про війну у постколоніальних/ деколоніальних контекстах. Національне мистецтво в сучасних глобальних медіях. Світ. Культура. Війна. Київ: ІК НАМ України, 2023. С.64-67.
 23. Бондарева О. Сучасні драматургічні антології для дітей та підлітків. Дитинство. Література. Культура. Освіта. Книга абстрактів І Міжнародної

- мультидисциплінарної наукової конференції (5-7 жовтня 2023 р.). Ред.: Т. Качак, О. Будник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С.51-52.
24. Війна. 24 лютого 2022. URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html>
 25. «"Вічність триває цей день..."». Художні хроніки війни»/за ред. М.Жулинського, упоряд. Н.Торкут, О.Поліщук, Т.Головань, Н.Герасименко, А.Матющенко. Тернопіль: Джура, 2023. 444 с.
 26. Ворожит Н. Погані дороги. П'єса. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2021. 96 с.
 27. Герберт З. Печера філософів. П'єса / Пер.з польськ. Л. Андриєвської. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2021. 64 с.
 28. Драма Панорама 2023: Антологія п'єс-переможниць драматургічних конкурсів. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2023. 403 с.
 29. Драматург. URL: <https://dramaturg.org.ua/>
 30. Едгар Д. П'ятдесятниця. П'єси / Пер. з англ. О.Замойської. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 144 с.
 31. Жадан С. Хлібне перемир'я. П'єса. Чернівці: Меридіан Черновіч. 2020. 127 с.
 32. Корчинський Д. Три п'єси. Київ: Залізний тато, 2019. 148 с.
 33. Лабіринт із криги і вогню : антологія актуальної драми. Революція гідності і гібридна війна / упоряд. Неда Неждана, Олег Миколайчук-Низовець. Київ: Смолоскип, 2019. 432 с.
 34. Лонг лист «Липневий мед 2023». П'єси для дитячої аудиторії. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/lonh-lyst-lypnevyu-med-2023-pyesy-dlya-dyuyachoyi-audytoriyi>
 35. Майдан. До і після: антологія актуальної драми. Київ: Світ знань, 2016. 256 с.
 36. Митниця. Нова режисура 2023. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/mytnytsya>
 37. Михайлов О. Жираф Монс. Харківська історія воєнної весни. Харків: Асса, 2023. 64 с.
 38. Мувад В. Пожежі. П'єса / Пер. з фр. Р.Немцева. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 112 с.
 39. Неназвана війна: антологія актуальної української драми. Київ: Світ знань, 2023. 512 с.
 40. Неназвана війна: антологія актуальних українських п'єс. URL: https://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html?fbclid=IwAR0sKwMsnxVLSLz1UUoYpUhl1ctrUF8DrL05Yla6hRDsKao3bhylM_EvbyM
 41. Рафеєнко В. Мобільні хвилі буття: П'єса. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2023. 88 с.
 42. Фертіліо Д., Пономарева О. Люди й кіборги: документальна театралізована оповідь на шану України. Київ: Університетське видавництво «Пульсари». 2017. 80 с.

43. Часо&Простір: антологія історичної української драми. Київ: Саміт-Книга, 2021. 512 с.
44. Шнайдер С. Боснійські драми. П'єси / Пер. з хорватськ. А.Татаренко. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2021. 176 с.
45. Шоукейс української драматургії. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61552728113313>
46. 7 п'єс, створених в рамках IV Лабораторії драматургії НСТДУ (2023). URL: <https://nstdu.com.ua/publication/7-p-yes-stvorenih-v-ramkah-iv-laboratoriyi-dramaturgiyi-nstdu-2023/>
47. 8. Українська нова драма / Передм. Ж.Бортник. Херсон: Типографія «СТАР», 2021. 298 с.
48. A Dictionfry of emotions in a time of War: 20 short works by Ukrainian playwrights, ed. by Jonn Freedman. Softcover, 2023. 268 p.
49. OpenTheatre. URL: <https://www.facebook.com/opentheatre.net>
50. Ukrainian Drama Translations. URL: <https://ukrdrama.ui.org/ua/en>

Transliteration of References:

1. Antolohiya 24. Lviv: FOP Leonova Anastasiya Romanivna, 2022. 446 s.
2. Antolohiya 24. URL : <https://paradefest.com.ua/anthology24/#intro>
3. Arlt R. (2018). Sviato zaliza. Piesa na try dii / Per. z ispansk. S.Borshchevskoho. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 96 s.
4. Audiostsena teatru Lesi. URL: <https://teatrulesi.lviv.ua/event/audiosczena-teatrulesi/>
5. Bez nykh. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/bez-nykh>
6. Bondareva O. (2023). «Antolohiia 24»: novi dramaturhichni praktyky v osmyslenni viiny. Kulturno-mystetski praktyky: svitovy ta ukrainskyi kontekst: Naukova monohrafiia. Ryha: «Baltija Publishing». S.17-31.
7. Bondareva O. (2022). Viina za identychnist, abo prohovorivannia i pryiniattia sebe u piesi Nedy Nezhdanoi «Kytska na spohad pro temin». Kurbasivski chytannia. №17. Kyiv: NTsTM im. L.Kurbasa. S.102-127.
8. Bondareva O. (2023). Viina, pamiat, travma, teatr u piesi Oleksandra Vitra «Nespodivano tykho». Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky, Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk XCII. Kherson: KhDU. S.6-16.
9. Bondareva O. (2023). Virtualna dramaturhichna antolohiia «Nenazvana viina» Natsionalnoho tsentru teatralnoho mystetstva imeni Lesia Kurbasa: nove khudozhnie slovo pro viinu. Tendentsii rozvytku filolohichnoi osvity v dobu tsyfrovizatsii: yevropeyskyi ta natsionalnyi konteksty : Naukova monohrafiia. Ryha: «Baltija Publishing». S. 107-130.
10. Bondareva O. (2023). Dyskurs viiny u vidkrytii antolohii suchasnoi dramaturhii «Kolektsiia teatralna» Vydavnytstva Anetty Antonenko. Mova ta kultura u prostori novitnikh tekhnolohiy: problemy suchasnoi komunikatsii: materialy VI

- Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, m. Kyiv, 23 bereznia 2023 r. / Natsionalnyy aviatsiynyy universytet, fakultet linhvistyky ta sotsialnykh komunikatsiy, kafedra ukraïnskoi movy ta kultury. Za zah. red. S. Lytvynskoi, A. Sibruk. Kyiv: Talkom, 2023. S.16-20.
11. Bondareva O. (2022). Doslidzhennia ukraïnskoi dramaturhii pro viinu-2022: Problemy i perspektyvy. Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Priorytetni napriamy filolohichnykh, linhvodydaktychnykh i sotsialnokomunikatsiïnykh doslidzhen». Kherson: Khersonskyy derzhavnyy universytet. S.144-14.
 12. Bondareva O. (2021). Dramaturhichna viziia ponivechenoi identychnosti u piesi Serhiiia Zhadana «Khibne peremyria». Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky, Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk LXXXVI. Kherson: KhDU. S.6-16.
 13. Bondareva O. (2023). Dramaturhichniy dyskurs viiny v optytsi ukraïnskykh «kotiachykh» siuzhetiv: ekokrytyka, mentalni matrytsi, «kototerapiia», totemnyi kod. International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi, Georgia. P. 200-215.
 14. Bondareva O. (2022). Elektronni resursy suchasnykh ukraïnskykh pies pro viinu: chytaïemo, stavymo, obhovoriuiemo. «Filolohichni dialohy»: zbirnyk naukovykh prats. Na poshanu Oleksandra Zarudniaka (do 100-richchia vid dnia narodzhennia). Izmail: RVV IDHU. Vyp. 9. S. 28-33.
 15. Bondareva O. (2023). «Zakryte nebo» Nedy Nezhdanoi: viina, pamiat, travmatychnyi zhinochyi dosvid, usvidomlena dekolonialnist. Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii. № 21. S.14-25.
 16. Bondareva O. (2023). Landshafty i toposy viiny u suchasniï ukraïnskii dramaturhii. Viïna i literatura. Zbirnyk prats Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. 27-28 kvitnia 2023 roku. Cherkasy: Vydavets Yuliia Chabanenko. S. 55-72.
 17. Bondareva O. (2023). Mariupolska drama: memoratyvni praktyky, svidchennia, identychnist, teatralnyi kod. Visnyk MDU. Seriia: Filolohiia. Vyp. 28. S. 32-57.
 18. Bondareva O. (2022). Mytets yak voin: novi heroïko-mifolohichni modusy biohrafizmu u piesi Nedy Nezhdanoi «OTVETKA@UA». Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky, Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk LXXXIX. Kherson: KhDU. S. 6-14.
 19. Bondareva O. (2023). Misto Marii: Mariupolskyi dyskurs ukraïnskoi dramaturhii 2022-2023 rokiv. «Litaty nebom. Zhyty na Zemli. Heopoetychni stratehii suchasnykh literaturoznachchykh doslidzhen»: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (28–29.09.2023r.) / [red. kol. O. P. Novykh, O.D. Kharlan]. Berdiansk : BDP. S. 34-38.
 20. Bondareva O. (2023). oSMYSLYty VIINu. Nenazvana viina: Antolohiia aktualnoi ukraïnskoi dramy / Uporiad. O.Mykolaichuk, N.Miroshnychenko. NTsTM im. L.Kurbasa. Kyiv: Svit znan. S. 9-30.

21. Bondareva O. (2023). Suchasna ukrainska military-drama. Kino-Teatr. № 4/2023. S. 8-10.
22. Bondareva O. (2023). Suchasnyi dramaturhichniy tekst pro viinu u postkolonialnykh/dekolonialnykh kontekstakh. Natsionalne mystetstvo v suchasnykh globalnykh mediakh. Svit. Kultura. Viina. Kyiv: IK NAM Ukrainy. S.64-67.
23. Bondareva O. (2023). Suchasni dramaturhichni antolohii dlia ditei ta pidlitkiv. Dytynstvo. Literatura. Kultura. Osvita. Knyha abstraktiv I Mizhnarodnoi multydystryplinarnoi naukovoii konferentsii (5-7 zhovtnia 2023 r.). Red.: T. Kachak, O. Budnyk. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, 2023. S.51-52.
24. Viina. 24 lyutoho 2022. URL: <https://ukrdramahub.blogspot.com/p/24-2020.html>
25. «“Vichnist tryva tsei den...”». Khudozhni khroniky viiny» / za red. M. Zhulynskoho, uporiad. N. Torkut, O. Polishchuk, T.Holovan, N.Herasymenko, A. Matiushchenko. Ternopil: Dzhura, 2023. 444 s.
26. Vorozhbyt N. (2021). Pohani dorohy. Piesa. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 96 s.
27. Herbert Z. (2021). Pechera filosofiv. Piesa / Per.z polsk. L.Andriievskoi. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko, 2021. 64 s.
28. Drama Panorama 2023: Antolohiia pies-peremozhnyts dramaturhichnykh konkursiv. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk, 2023. 403 s.
29. Dramaturh. URL: <https://dramaturg.org.ua/>
30. Edgar D. (2018). Piatdesiatnytsia. Piesy / Per. z anhl. O.Zamoiskoi. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 144 s.
31. Zhadan S. (2019). Khlibne peremyria. Piesa. Chernivtsi: Meridian Chernovits. 2020. 127 s.
32. Korchynskyi D. Try piesy. Kyiv: Zaliznyi tato. 148 s.
33. Labirynt iz kryhy i vohniu : antolohiia aktualnoi dramy. Revoliutsiia hidnosti i hibrydna viina / uporiad. Neda Nezhdana, Oleh Mykolaichuk-Nyzovets. Kyiv: Smoloskyp, 2019. 432 s.
34. Lonh lyst «Lypnevyi med 2023». Piesy dlia dytiachoi audytorii. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/lonh-lyst-lypnevyy-med-2023-pyesy-dlyadytyachoyi-audytoriyi>
35. Maidan. Do i pislia: antolohiia aktualnoi dramy. Kyiv: Svit znan, 2016. 256 s.
36. Mytnytsia. Nova rezhysura 2023. URL: <https://ukrdramahub.org.ua/collection/mytnytsya>
37. Mykhailov O. (2023). Zhyraf Mons. Kharkivska istoriia voiennoi vesny. Kharkiv: Assa. 64 s.
38. Muavad V. (2018). Pozhezhi. Piesa / Per. z fr. R.Niemtseva. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 112 s.
39. Nenazvana viina: antolohiia aktualnoi ukrainskoi dramy. Kyiv: Svit znan, 2023. 512 s.

40. Nenazvana viina: antolohiia aktualnykh ukrainskykh pies. URL: https://kurbas.org.ua/news/nenazvana-viuna/nenazvana-viuna.html?fbclid=IwAR0sKwMsnxVLSLz1UUoYpUhl1ctrUF8DrL05Yla6hRDsKao3bhylM_EvbyM
41. Rafieienko V. (2023). Mobilni khvyli buttia: Piesa. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 88 s.
42. Fertilio D., Ponomareva O. (2017). Liudy y kiborhy: dokumentalna teatralizovana opovid na shanu Ukrainy. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo «Pulsary». 2017. 80 s.
43. Chaso&Prostir: antolohiia istorychnoi ukrainskoi dramy. Kyiv: Samit-Knyha, 2021. 512 s.
44. Shnaider S. (2021). Bosnijski dramy. Piesy / Per. z khorvatsk. A.Tatarenko. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko. 176 s.
45. Shoukeis ukrainskoi dramaturhii. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61552728113313>
46. 7 pies, stvorenykh v ramkakh IV Laboratorii dramaturhii NSTDU (2023). URL: <https://nstdu.com.ua/publication/7-p-yes-stvorenih-v-ramkah-iv-laboratoriyyi-dramaturgiyi-nstdu-2023/>
47. Ukrainska nova drama / Peredm. Zh.Bortnyk. Kherson: Typohrafiia «STAR», 2021. 298 s.
48. A Dictionfry of emotions in a time of War: 20 short works by Ukrainian playwrights, ed. by Jonn Freedman. Softcover, 2023. 268 p.
49. OpenTheatre. URL: <https://www.facebook.com/opentheatre.net>
50. Ukrainian Drama Translations. URL: <https://ukrdrama.ui.org/ua/en>

The Author

Olena BONDAREVA
*Doctor of Philology, Professor,
Chief Researcher,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7126-452X>
E-mail: o.bondareva@kubg.edu.ua*

Abstracts

ОЛЕНА БОНДАРЕВА. «Українська драматургія повномасштабної війни»: концепція програми для дисципліни вільного вибору студентів. Запропоновано концепцію програми для дисципліни вільного вибору студентів, які цікавляться сучасною українською драматургією про війну. Враховано креативний потенціал сучасних драматургічних текстів, який

дозволить організувати різноманітні активності і групову роботу студентів, а також працювати з травмами, посттравмами і флешбеками війни.

Ключові слова: війна; драма; антологія; травма; дискурси.

OŁENA BONDAREWA. «Ukraińska dramaturgia wojny na pełną skalę»: koncepcja programu dla dyscypliny swobodnego wyboru studentów. *Zaproponowano koncepcję programu dla dyscypliny swobodnego wyboru studentów zainteresowanych współczesną ukraińską dramaturgią o wojnie. Wzięto pod uwagę potencjał twórczy współczesnych tekstów dramatycznych, który umożliwi organizację różnorodnych aktywności i pracy grupowej studentów, a także pracę z traumami, stanami pourazowymi i wspomnieniami z wojny.*

Słowa kluczowe: wojna; dramat; antologia; uraz; dyskursy.